

Inleiding

De financiële wereld is continu aan veranderingen onderhevig. Veel veranderingen zijn het gevolg van de internationalisering, de deregulering van het bankwezen en de veranderende informatie- en communicatietechnologie. Recentelijk zijn daar veranderingen van een heel ander kaliber bijgekomen: de wens tot maatschappelijk ondernemen en het streven naar een duurzame ontwikkeling.

De financiële wereld ondertekent internationale verdragen waarin men erkent een rol te spelen in duurzame ontwikkeling en deze ontwikkeling te willen stimuleren. Wat is het verband tussen duurzame ontwikkeling en het bankwezen?

Onderstaand zal op deze vraag worden ingegaan, waarbij een onderscheid zal worden gemaakt tussen 'groen' en 'duurzaam bankieren'. 'Groen bankieren' is in feite een vorm van traditioneel bankieren, met de nadrukkelijke kanttekening dat milieuwetgeving en -jurisprudentie en belangengroeperingen de banken dwingen de milieucomponenten van allerlei activiteiten in het bancaire bedrijf te integreren. 'Groen bankieren' is een stap in de richting van 'duurzaam bankieren', dat duurzame ontwikkeling als basis kent. Het onderscheid is overigens arbitrair, aangezien beide begrippen in elkaars verlengde liggen. Voorbeelden zullen één en ander verduidelijken. Er zal onder meer aandacht worden besteed aan aansprakelijkheid, kredietverlening, verzekeringen, communicatie, interne milieuzorg, groenfondsen en de integratie van 'groen' en/of 'duurzaam bankieren' in de bancaire organisatie. Nadrukkelijk zij gesteld, dat diverse aspecten niet alleen voor banken, maar juist ook voor niet-bancaire bedrijven gelden.

Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling is, volgens een gangbare definitie, een ontwikkeling waarbij de behoeften van de huidige generatie worden bevredigd zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien aan te tasten.

Daarvoor zijn vier indicatoren te onderscheiden: een sociale, een ruimtelijke, een economische en een ecologische. Maatschappelijk ondernemen richt zich voornamelijk op de sociale indicator. In deze vorm van ondernemen wordt bijvoorbeeld bewust rekening gehouden met mensenrechten, minderheidsgroeperingen en gelijke

ontwikkelingskansen van individuen. Uiteraard raakt maatschappelijk ondernemen ook aan de ecologische indicator, in de zin dat activiteiten die het milieu schade berokkenen en de regeneratiecapaciteit van het ecosysteem overstijgen, achterwege worden gelaten.

Duurzaam ondernemen is breder en omvat alle indicatoren. De onderverdeling tussen maatschappelijk en duurzaam ondernemen dient overigens niet te strikt te worden bezien; het voornaamste verschil is, dat bij maatschappelijk ondernemen toekomstige generaties minder expliciet een rol spelen, waar deze bij duurzaam ondernemen wel nadrukkelijk in de beschouwing worden betrokken.

De rol van het bankwezen

Wil duurzaam ondernemen op macroniveau tot stand komen, dan is de houding van het bankwezen van groot belang. In een economie heeft een bank een intermediaire functie. Zij transformeert geld naar plaats, tijd en ruimte. Via deze intermediaire functie heeft zij invloed op de ontwikkeling van de economie. Die invloed is niet alleen kwantitatief, maar kan ook kwalitatief zijn. Een bank kan namelijk invloed uitoefenen op de samenstelling van de economische groei. Met haar financieringsbeleid schept zij de mogelijkheden voor duurzaam ondernemen. Zoals reeds is gesteld, zijn twee stadia te onderscheiden: 'groen bankieren' en 'duurzaam bankieren'.

'*Groen bankieren*' lijkt een onontkoombare manier van bankieren. Onontkoombaar, omdat de politiek en belangengroeperingen met behulp van milieuwetten, jurisprudentie en regelgeving (in)direct randvoorwaarden opleggen aan de activiteiten van een bank. Bij 'groen bankieren' zullen de potentiële opbrengsten, risico's en kosten die aan deze 'milieurandvoorwaarden' zijn verbonden, in het alledaagse bancaire bedrijf geïntegreerd worden. In deze eerste fase, die in theorie ook overgeslagen kan worden, gaat een bank niet verder dan regels die op dit moment bestaan, of die in de nabije toekomst zijn te verwachten. Tevens worden slechts extra stappen gezet als sprake is van een zogenaamde "win-win" situatie op microniveau, waarin de extra investeringen of activiteiten ten behoeve van het milieu zichzelf binnen overzienbare termijn terugverdienen. Overigens kunnen dergelijke

'groene' activiteiten ook duurzaam zijn. Dit is echter niet vanzelfsprekend.

Bij 'duurzaam bankieren' is dit wel het geval. Ter spiegeling met 'groen bankieren' wordt 'duurzaam bankieren' hier en nu eng gedefinieerd, in die zin dat het slechts voldoet aan twee van de vier criteria van duurzame ontwikkeling, te weten het economische en het ecologische. Een bank legt zichzelf hierbij dan randvoorwaarden op, juist ook in kwalitatieve zin, opdat haar activiteiten 'duurzaam' zijn. Dit kan betekenen dat de activiteiten in geheel andere richting gezocht worden en dat bepaalde vormen van kredietverlening en participaties niet meer plaatsvinden en andere juist wel (die op basis van enkel commerciële overwegingen en technieken van kredietbeoordeling op dit moment veelal nog niet plaatsvinden). Bij 'duurzaam bankieren' gaat een bank dus vrijwillig een stap verder. Het startpunt is niet de milieuwetgeving of de mening van bepaalde belangengroeperingen, maar een besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid en een verlicht toekomstperspectief. Ook hier zijn "win-win" situaties te onderscheiden, maar die kunnen nu ook op meso- en macroniveau liggen.

'Groen bankieren'

Goede redenen om het milieu aan de bedrijfsvoering te koppelen zijn de betere bedrijfsresultaten die kunnen voortvloeien uit lagere risico's in geval van goed milieumanagement. Hierbij kan gedacht worden aan de beoordeling van kredieten en aan de aansprakelijkheid die voort kan vloeien uit bepaalde activiteiten.

Er bestaan drie vormen van *aansprakelijkheid* die kunnen voortkomen uit participaties en kredietverlening. De eerste variant is directe aansprakelijkheid. Volgens EG-richtlijnen worden alle betrokken partijen, inclusief de betrokken bank, collectief en individueel aansprakelijk gesteld voor bijvoorbeeld het schoonmaken van vervuilde grond. De tweede variant is indirecte aansprakelijkheid. De risico's voor een bank liggen hier in faillissementen die voortkomen uit milieuwetgeving en de hieruit voortvloeiende aansprakelijkheid voor het bedrijf zelf, de gestelde zekerheden en de onderpanden. De laatste variant is mede-aansprakelijkheid. Deze vorm betreft door de rechter afgedwongen aansprakelijkheid van de bank voor milieuschade. In de VS gaat dit zeer ver

en daar opererende banken hebben hun hele uitzettingenbeleid hierop afgestemd. In geval van twijfel omtrent de milieurisico's wordt niet langer krediet verstrekt. Er zijn tendensen dat de EU haar beleid ook steeds meer laat beïnvloeden door jurisprudentie. In een bijzonder geval is een bank zelfs aansprakelijk gesteld, omdat zij in staat zou zijn geweest om de besluitvorming van een bedrijf omtrent afvalverwerking te beïnvloeden!

Bij *kredietverlening* doen zich dezelfde soort problemen voor. Ten gevolge van verplichtingen voortvloeiende uit veranderende wetgeving of schade aan het milieu, kan de rentabiliteit en solvabiliteit van de kredietnemer in gevaar komen. Daarnaast en daarbovenop is het eveneens mogelijk, dat er een waardedaling optreedt van gestelde zekerheden (bijvoorbeeld vervuilde grond). Dat leidt tot een lagere dekking en bij insolventie tot een (sterkere) vermogensteruggang. Garantiestelling voor bodemsaneringsoperaties en bankgaranties ter dekking van bepaalde milieurisico's die cliënten lopen, kunnen hierin uitkomst bieden.

Door anticiperend milieuvorzieningen te treffen in de bedrijfsvoering kan een hogere rentabiliteit behaald worden. Naast de risico's kunnen ook de kosten van het indekken tegen milieurisico's van kredietverlening en participaties dan namelijk lager uitvallen. Uiteraard kunnen de kosten ook stijgen, als men bepaalde activiteiten bewust toch nog financiert. De risico's voor de bank zijn in dit verband uit te splitsen in debiteuren-, branche- en landenrisico's. Deze risico's zijn met behulp van bijvoorbeeld spreiding van de portefeuille, limieten, kredietinspecties en vooral ook training van medewerkers en kredietinformatiesystemen te reduceren.

Het komt er op neer dat, ten gevolge van het bestaan van milieuwetten in het heden of de nabije toekomst, voorwaarden moeten worden gesteld aan het verlenen van kredieten en aan participaties. Rekening houden met dergelijke risico's zal betekenen, dat de prijs van kredieten voor dergelijke milieubezwarende activiteiten van bepaalde bedrijven en bedrijfstakken of binnen bepaalde landen hoger komt te liggen en dat de rendementseisen met betrekking tot participaties opgeschroefd moeten worden. Daarnaast is het noodzakelijk, dat eenmaal plaatsgevonden uitzettingen periodiek op een verandering of te verwachten verandering in de milieurisico's worden gecontroleerd. Ook voor beleggingen (ten

behoefte van cliënten) is het noodzakelijk een goed portefeuille-beheer te voeren.

Een expliciete vorm van 'groen bankieren' is het oprichten van bepaalde fondsen voor financiering van projecten die zijn gericht op een duurzame ontwikkeling. Hieronder vallen bijvoorbeeld de sinds 1995 in ons land in het leven geroepen *groene beleggingsfondsen*. Voor de spaarder zijn de rendementen die deze fondsen behalen geheel belastingvrij. Juist daarom is er een grote vraag naar dergelijke fondsen en zijn zij meteen overtekend. De fondsen moeten het ingelegde geld binnen een periode van twee jaar voor minimaal 70 % geïnvesteerd hebben in milieuvriendelijke projecten (aan de overige 30 % zijn geen criteria gebonden). De projecten vallen in negen categorieën en projectaanvragen dienen door het Ministerie van VROM te worden goedgekeurd. Op dit moment is de doorlooptijd van projecten van idee via goedkeuring tot uitvoering het grootste probleem (circa 3 à 4 jaar), alhoewel ook het aanbodtekort van projecten als probleem wordt aangewezen. Een verdieping binnen de categorieën is wenselijk (eind oktober heeft dit ook plaatsgevonden, door bijvoorbeeld duurzame woningbouw onder de groenregeling te laten vallen). Vooral de eis dat de projecten in Nederland gelegen moeten zijn is stringent, maar wel begrijpelijk, aangezien de Nederlandse belastingbetaler deze fondsen indirect subsidieert. Op dit moment wordt door het kabinet bekeken of er een aanknopingspunt bestaat met duurzame ontwikkelingsverdragen. De Rabobank heeft met 434 miljoen gulden inleg op dit moment het grootste groenfonds. In tegenstelling tot andere fondsen biedt zij uitsluitend een vaste rente. Binnen enige jaren zullen de gezamenlijke groenfondsen (van alle financiële instellingen in Nederland) een balanstotaal hebben van een paar miljard gulden. 'Groene projecten' kunnen ten gevolge van de hevige concurrentie tussen de fondsen ten opzichte van de gangbare tarieven tot 2 % (aanvankelijk was 1 % beoogd) goedkoper gefinancierd worden. Voor de bank kan een groenfonds naast directe baten ook indirecte baten opleveren via de totale verhouding bank-cliënt.

Interne milieuzorg richt zich op de milieuaspecten die verbonden zijn aan het

organisatieproces. Voor de hand liggen zaken als energie-, water- en papierbesparing en vermindering, hergebruik en recycling van afval. Aan dergelijke activiteiten liggen convenanten, wettelijke regelingen en/of overwegingen met betrekking tot kostenbesparing ten grondslag. Ook aan zaken als vervoersmanagement (met betrekking tot woon-werkverkeer en dienstreizen), de inrichting van gebouwen en de gebouwen zelf zitten belangrijke milieu-aspecten. Voor het bewaken en verbeteren van al deze zaken is een intern milieuzorgsysteem vereist. Ook veel banken gebruiken een dergelijk systeem.

Interne milieuzorg is daarnaast ook op het terrein van de *communicatie* van belang, aangezien het een (noodzakelijke maar geen voldoende) voorwaarde voor een geloofwaardige publiciteitscampagne is. Het koppelen van milieu aan de bedrijfsvoering kan door imago-overwegingen ingegeven zijn. Dit kan namelijk tot aanzienlijke commerciële voordelen leiden. Deze strategie kan zich echter heel gemakkelijk tegen een bank keren. Immers, het feitelijke gedrag en de externe communicatie dienen omwille van de geloofwaardigheid met elkaar overeen te stemmen. Milieujaarverslagen, die in kwantitatieve en kwalitatieve termen de prestatie van het bedrijf aangeven en doelstellingen vastleggen, kunnen een belangrijk hulpmiddel zijn bij de communicatie, intern en extern. Daarnaast zijn periodieke controles noodzakelijk met betrekking tot de mate waarin bedrijfsonderdelen aan de doelstellingen voldoen. Voor een effectieve uitwerking van de doelstellingen is de verbintenis van de top van een bedrijf een vereiste. Een ander belangrijk element in de communicatieve sfeer is voorlichting aan medewerkers. Vooral voorlichting aan kredietbeoordelaars is van groot belang. Kennis ontbreekt vaak om de milieurisico's goed in te schatten. Het organiseren van seminars en gerichte trainingen zal daar verandering in moeten brengen.

Ook aan *verzekeringen* zijn milieu-elementen verbonden. Naast bedreigingen zijn kansen te onderscheiden. Een goed voorbeeld van een risico wordt gevormd door de kosten van bodemsaneringsoperaties met betrekking tot

verzekerde objecten. Kansen zitten in de steeds grotere vraag naar fondsen met betrekking tot milieuschade en natuurrampen. Ook de overheid stuurt sterk op de vorming van dergelijke fondsen aan.

Recentelijk heeft een club van verzekeraars gewaarschuwd voor het versterkte broeikas-effect. Zij zien enorme schade-eisen op zich af komen, die voornamelijk ontstaan ten gevolge van door het versterkte broeikas-effect geïnduceerde natuurrampen (50 miljard dollar schade tussen 1987 en 1993). Zij dringen bij de politiek aan op hardere maatregelen om de emissie van broeikasgassen aanzienlijk te beperken.

Door de koppeling van het milieu aan de bedrijfsvoering is het evenwel ook mogelijk, dat men alerter is op mogelijkheden op *nieuwe markten*. De markt voor milieutechnologie is één van de snelst groeiende sectoren ter wereld (jaarlijkse groei circa 10 %). Ook voor een bank bestaan er aan de afzetkant talrijke marktmogelijkheden (bijvoorbeeld nieuwe fondsen en produkten in de provisiefeer).

‘Duurzaam bankieren’

De mogelijkheden voor een bank op *nieuwe markten* liggen in het grensgebied tussen ‘groen’ en ‘duurzaam bankieren’. De mate waarin dergelijke activiteiten stroken met een duurzame ontwikkeling en de visie achter het ontplooiën van dergelijke activiteiten bepalen of zij onder ‘groen’ dan wel ‘duurzaam’ bankieren vallen.

Ook de *groenfondsen* liggen in een dergelijk grensgebied. Indien ook de niet verplichte 30 % geheel in duurzame projecten wordt geïnvesteerd is er sprake van ‘duurzaam bankieren’.

Interne milieuzorg komt vooral in het eerste stadium aan bod. Duurzaam bouwen is echter een voorbeeld van een activiteit die onder ‘duurzaam bankieren’ valt. Met betrekking tot profilering dient duidelijk te zijn in welk stadium de bank zich bevindt - ook met betrekking tot interne milieuzorg. Dit hangt samen met de eerder genoemde risico's van profilering voor de geloofwaardigheid van een bank.

Op het terrein van de *communicatie* heeft een aantal (vooral buitenlandse) banken de zogenaamde UNEP-verklaring van het milieu-orgaan van de Verenigde Naties ondertekend. Andere banken ondertekenden de ICC-verklaring

van de Internationale Kamer van Koophandel. De UNEP-verklaring stelt, dat de bescherming van het milieu en het tot stand brengen van een duurzame ontwikkeling een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van politici, bedrijven en individuen en dat het tot de hoogste prioriteiten behoort van alle bedrijfsactiviteiten, inclusief die van banken. Ondertekening van dergelijke verdragen is een verbintenis tot ‘duurzaam bankieren’.

In een situatie van ‘duurzaam bankieren’ zal niet langer *kredietverlening* plaatsvinden voor, of worden geparticipeerd in, activiteiten die een duurzame ontwikkeling belemmeren. Juist het duurzame opereren van een klant is dan van doorslaggevend belang en niet enkel de levensvatbaarheid van het onderhavige bedrijf.

Integratie in de organisatie

Voor de integratie van ‘groen’ of ‘duurzaam bankieren’ in de organisatie is een aantal aspecten van belang. Het dient bekend te zijn welke medewerkers milieuverantwoordelijkheid in hun functie- of taakomschrijving of werkzaamheden hebben en waar milieutaken in de organisatie worden belegd. Voor een succesvolle integratie van ‘groen bankieren’ dient er een breed gedragen interne steun voor het milieubeleid van de bank te zijn en voor ‘duurzaam bankieren’ dient eerst het duurzaamheidsdenken in de gehele organisatie door te dringen. Een intentieverklaring voor de gehele organisatie is hiervoor een vereiste. Daarnaast moeten voor de integratie van ‘groen’ of ‘duurzaam bankieren’ in de organisatie middelen en faciliteiten beschikbaar zijn, zoals protocollen, handleidingen, vragenlijsten, databanken, specifieke informatie, computermodellen voor het inventariseren en beoordelen van milieurisico's, trainings- en opleidingsfaciliteiten en ondersteuning door externe deskundigen.

Conclusie

In dit artikel is een onderscheid gemaakt tussen ‘duurzaam’ en ‘groen bankieren’. Dit onderscheid is arbitrair. Het voornaamste doel is door het verschil zichtbaar te maken, daar waar ‘groen’, ‘milieu’ en ‘duurzaamheid’ nu nog door elkaar lopen, een aanzet te geven voor verdere discussie. ‘Groen bankieren’ is onontkoombaar en zal straks algemeen gangbaar zijn. Het geponeerde onderscheid is dan verdwenen en externe

randvoorwaarden zullen het bankwezen dan dwingen om ook duurzaamheid te integreren in het bedrijfsbeleid. In die zin is 'groen bankieren' slechts een stap in de tijd en zal het vrijwillige karakter van 'duurzaam bankieren' verdwijnen. Gezien de functie van een bank in de economie kan duurzaam ondernemen op macroniveau pas tot stand komen als het bankwezen werkelijk duurzaam, dat wil zeggen integraal de vier aspecten van duurzame ontwikkeling verwevend, bankiert.

Marcel Jeucken